

*Viačeslav Pazdniak**

Europos humanitarinis universitetas

Baltarusijos geopolitinės strategijos plėtotė ir žlugimas

Taikant sisteminio, valstybinio ir tam tikru laipsniu individualaus lygmenų užsienio politikos analizės priemonių kompleksą, šiame straipsnyje bandoma atsekti Baltarusijos užsienio politikos strategijos kaitos 21 amžiuje trajektoriją bei keletą jos lūžio momentų. Ypatingas dėmesys skiriamas klausimui, kaip prezidento Aleksandro Lukašenkos griežtos priemonės, kurių neseniai jis ėmėsi prieš vidaus opoziciją, paveikė jau ilgiau nei dešimtmetį veikiančią geopolitinio balanso tarp Rusijos ir Vakarų mechanizmą.

Pasaulio finansinė ir ekonominė krizė paaštrino prieštaravimus tarp Baltarusijos ir Rusijos bei privertė Minską ieškoti platesnio bendradarbiavimo su Vakarų partneriais būdų. Normalizuodama santykius su Europos Sąjunga, Baltarusijos valdžia sustiprino savo balansavimo tarp Rytų ir Vakarų politiką. Minsko atžvilgiu Europos Sąjungos vaidmuo šioje struktūroje jau peržengė ankstesnėje retorikoje fiksuotas ribas.

Pažymėtina, kad Baltarusija aktyviai stengėsi ne tik subalansuoti savo Rytų ir Vakarų politikos polių, bet ir papildyti juos nauja „Pietų arka“, stiprindama santykius su Azijos, Lotynų Amerikos ir arabų valstybėmis. Taip globalizacijos sąlygomis Minskas, pradėjęs plėtoti bendradarbiavimą su Kinija, Iranu, Venesuela, Kuba, Libija, Sirija ir kitomis valstybėmis, kurios geografinė prasme yra tolimos, bet kurių politiniai ir ekonominiai interesai daugiau ar mažiau atitinka Baltarusijos interesus, ėmėsi taikyti tinklines geopolitines technologijas. Taigi Minskas pabandė tapti politiniu ir ekonominiu veikėju, peržengiančiu savo tradicinę geopolitinę zoną, ir kompensuoti problemišką sandėrių su savo kaimynėmis – Rusija ir ES – kainą.

Tačiau dėl priverstinio, nenoromis atliekamo taikymosi prie išorinės aplinkos Baltarusijos užsienio politika lieka ypač prieštaringa ir, nepaisant kai kurių pokyčių, tebeišlaiko daug netinkamų dogmų. Baltarusijos valdžios brutalus demokratinių jėgų taikingos akcijos išvaikymas prezidento rinkimų dieną (2010 m. gruodžio 19 d.), lydimas masinių politinių represijų, tapo lūžiniu momentu, kuris žymėjo režimo buvusios vidaus ir užsienio politikos žlugimą, atskleidė maniakišką valdžios troškimą ir sunaikino balanso mechanizmą jo geopolitiniam konkrečiai Rytams, Vakarams ir „Pietums“ suprojektuotam „persikūnijimui“.

Įvadas

Jau seniai pastebėta, kad „keistas socialinės retorikos mišinys (mes turime išsaugoti tai, kas geriausia iš sovietinės epochos), sąjunginės valstybės propagavimas, konfrontacija su Vakaraais ir etninių mitų elementai (įskaitant Žalgirio mūši, kuriame pajėgos iš šiandieninės Baltarusijos teritorijos padėjo

* *Dr. Viačeslav Pazdniak* – Europos humanitarinio universiteto docentas. Adresas korespondencijai: Tauro g. 12, 01114 Vilnius, tel. (8 5 263 9650, el. paštas: vyachaslau.paznyak@ehu.lt

sumušti kryžiuočius), išišaknijo Baltarusijoje¹ ir taip sukūrė tapatybę, kuri neatrodo stabili ir turi daug „veidų“ ar „išikūnijimų“.

Beveik dvidešimt metų trunkanti nepriklausoma Baltarusijos užsienio politika jau yra pakankamas pagrindas įvardyti kai kurias pagrindines jos ypatybes. Ji turi keletą nekintamų elementų ir ypatingą conceptualųjį tęstinumą, siekiantį pirmuosius nepriklausomybės metus. Šie nekintami elementai apima daugelį siekių, principų ir prioritetų: „neutralaus statuso siekimas“, nebranduolinė ir daugiakryptė („daugiavektorinė“) politika ir geros kaimynystės prioritetas (kurio formuluotė nuo 1999 m. yra „geros kaimynystės juosta“). Vis dėlto iki šiol įgyvendintas tik nebranduolinis principas, kuris suprantamas kaip nebranduolinio ginklo valstybės statusas, atsiradęs savanoriškai atsakius branduolinių ginklų, kurie liko Baltarusijos teritorijoje žlugus Sovietų Sąjungai.

Nekintami elementai taip pat apima rimtas problemas, trikdydami Minsko santykius su Jungtinėmis Valstijomis ir Europos Sąjunga. Pusanтро dešimtmečio trunkančiam konfliktui tarp Baltarusijos valdžios ir Vakarų būdinga demokratiškos ir autoritarinių vertybių konfrontacija, sankcijų taikymas, spaudimas, taip pat įvairios iniciatyvos, adresuotos Baltarusijos režimui siekiant nutraukti represijas prieš opoziciją, pilietinę visuomenę ir nepriklausomą žiniasklaidą bei skatinti demokratines reformas šalyje. Ligi šiol šis užsitęsęs konfliktas toliau gramzdina Minską į agresyvią saviizoliaciją ir dar vieną aklavietę, užuot vedęs prie konstruktyvaus Baltarusijos dilemos sprendimo.

Baltarusijos užsienio politika yra ypač prieštaringa. Tai didele dalimi galima paaiškinti tuo, kad ji turi prisitaikyti prie tarptautinės aplinkos, kuri nesiderina su valdančiojo elito idėjomis apie pasaulio tvarką. Tai gali sukelti reakcijas, kurias labiau lemia jo paties apmąstymai apie „objektyvią tikrovę“, bet ne pati tikrovė.

Baltarusijos užsienio politikos įgyvendinimas buvo nenuoseklus ir vingiuotas praktiškai per visą jos istoriją. Nepaisant to, kad nebranduolinės valstybės statusas buvo pasiektas (nors Baltarusijos prezidentas nuolat dėl to išreikšdavo apgailėstąjimą), „neutralumo siekius“ jau pirmosios Aleksandro Lukašenkos kadencijos metu² pakeitė karinio aljanso su Rusija sukūrimas ir Baltarusijos narystė Kolektyvinio saugumo sutartyje, o vėliau – Kolektyvinio saugumo sutarties organizacijoje.

Panašiai, užuot plėtojęs „daugiavektorinius“ Rytų–Vakarų santykius, Minskas pasirinko asimetrišką, impulsyvią ir permainingą integraciją su Rusija, kuri baigėsi dvišalės sutarties pasirašymu dėl sąjunginės valstybės sukūrimo (1999), tuo keliant pavojų Baltarusijos nepriklausomybei.

Tačiau ši integracinė trauka pradėjo silpnėti greitai po to, kai 2000 metais įsigaliojusios sutarties nuostatos liko neįvykdytos. Vietoj to ir kaip priešingybė

¹ Lukyanov, Fyodor. “Lukashenko set for reelection, not surprisingly”. December 9, 2010, <http://eng.globalaffairs.ru/redcol/Lukashenko-set-for-re-election-not-surprisingly-15049>

² Aleksandras Lukašenka buvo išrinktas prezidentu pirmajai savo kadencijai 1994 m. liepos 10 d. Prezidento institucija buvo įvesta pagal Konstituciją, priimtą 1994 m. kovo 15 d. Iki tol Baltarusija buvo parlamentinė respublika.

iki tol skelbtajam kursui vėl buvo iš naujo pabrėžtas posūkis į „daugiavektoriškumą“.

Baltarusijos santykiai su Rusija pastebimai blogėja nuo 2007 m. vis pasikartojant dvišalėms kasmetinėms krizėms dėl augančių Rusijos dujų ir naftos kainų ir įvairių „prekybos karų“, kurie atspindėjo įtampą dėl daugelio politinių klausimų, pradedant tuo, kad Minskas nepripažino Abchazijos ir Pietų Osetijos nepriklausomybės ir baigiant jo nenoru prisijungti prie muitų sąjungos kartu su Rusija ir Kazachstanu, negavus aiškios ekonominės naudos pažado.

Dar vienas neįgyvendintas užsienio politikos prioritetas yra efektyvus šalies „palankios geopolitinės padėties“ išnaudojimas tarptautiniam tranzitui (arba „tiltui tarp Rytų ir Vakarų“ pagal 1990 m. retoriką).

Nežiūrint tradicinių oficialių pareiškimų, kad valstybės prioritetas užtikrinant regioninį saugumą yra „geros kaimynystės juostos“ kūrimas su šalimis, kurios turi bendrą sieną su Baltarusija³, ryški ilgalaikė užsienio politikos nesėkmė yra Minsko ganėtinai nedraugiški santykiai su ES ir NATO ir neišspręstas sienos su Ukraina klausimas⁴.

Tie nedaugelis laimėjimų, kuriuos reikėtų paminėti, yra dvišaliai susitarimai dėl papildomų pasitikėjimų ir saugumą didinančių priemonių karinėje-politinėje srityje, kurias Minskas sudarė su Ukraina ir Lietuva (2001 m.) ir su Latvija ir Lenkija (2004 m.).

Pasaulinė 2008–2009 m. finansinė ir ekonominė krizė paaštrino prieštaravimus tarp Baltarusijos ir Rusijos ir kartu privertė Minską, suvokusį saviizoliacijos beprasmiškumą, ieškoti būdų pagerinti santykius ir bendradarbiavimą su Vakarų partneriais.

Tuo pat metu Baltarusijos užsienio politika dėl priverstinio ir nenoromis atlikto prisitaikymo prie išorinės aplinkos išliko ypač prieštaringa ir, nors ir padaryta šiokių tokių pataisų, išlaikė daug senų dogmų. Aukščiausiu jos tikslu Lukašenka laikė režimo saugumą, kitus tikslus pajungiant kaip priemonę.

Autoritarinio režimo prigimtis dar kartą „triumfavo“ racionalumo atžvilgiu per 2010 m. gruodžio mėn. prezidento rinkimus Baltarusijoje, dramatiškai sustabdydama dar neaiškius pasikeitimo į gera šalies viduje ženklus bei preliudiją į visavertį Minsko ir Vakarų sostinių santykių normalizavimą.

Remiantis užsienio politikos analizės tarptautinės sistemos, valstybės ir, tam tikru mastu, individo lygmenimis priemonių kompleksu, šiame straipsnyje bandoma atsekti Baltarusijos užsienio politikos strategijos XXI amžiuje trajektoriją ir keletą svarbių jos raidos lūžinių momentų. Ypatingas dėmesys skiriamas griežtų Lukašenkos veiksnių prieš vidaus opoziciją pasekmėms ir ypač jų poveikiui jau ilgiau nei dešimtmetį veikiančiam geopolitinio balanso tarp Rusijos ir Vakarų mechanizmui.

³ Viktor Shikh, Baltarusijos užsienio reikalų ministerijos Europos departamento direktoriaus interviu laikraščiu „Respublika“ 2002 m. balandžio 16 d., http://www.mfa.gov.by/press/news_mfa/f5e09d6a0a-fb6412.html

⁴ Dvišalė sutartis dėl bendros sienos buvo pasirašyta ir ratifikuota abiejų šalių, bet ji neįsigaliojo, kadangi Baltarusija vilkina būtinų diplomatinių procedūrų užbaigimą.

1. Ant geopolitinio balanso lyno

1.1. Keturių lygmenų geopolitinis žaidimas

Savo gyvavimo laikotarpiu Lukašenkos režimas sugebėjo palaiapsniui sukurti keturių lygmenų geopolitinio balanso sistemą. Nors nestabili ir priklausanti nuo situacijos, ji dažnai duodavo Minskui svarbios politinės ir ypač ekonominės naudos.

Savo kalboje Baltarusijos parlamentui ir tautai, pasakytoje 2011 m. balandžio 21 d., Lukašenka pakartojo, kad Baltarusija užima ypatingą vietą Europoje, ir tai reikalauja „subalansuoto veikimo tarp dviejų jėgos polių“. Pastarasis pasiekiamas taikant „vienodo artumo Rytams ir Vakarams strategiją“, leidžiančią gauti naudos iš geografinės padėties, iš tranzito ir iš pramoninio šalies potencialo⁵.

Į šią geopolitinę sistemą įeina:

1. Rusijos atžvilgiu – balansas tarp nepriklausomybės ir integracijos.
2. Europos Sąjungos atžvilgiu – balansas tarp politinės saviizoliacijos ir santykių normalizavimo numatant ekonominio bendradarbiavimo perspektyvas.
3. Vienu metu su Rusija ir Europos Sąjunga – balansas tarp:
 - „Baltarusijos nepriklausomybės saugojimo (nuo Rusijos)“ – dėl ES
 - ir
 - „bendrų vertybių ir interesų saugojimo (nuo Vakarų)“ – dėl Rusijos⁶.
4. Kartu su kitomis Neprisijungusių valstybių judėjimo narėmis ir „Pietų arkos“ šalimis⁷:
 - *balansas tarp Šiaurės ir Pietų bei pastangos panaudoti politinį šių partnerių atstovavimą tarptautinėse organizacijose siekiant neutralizuoti demokratinį valstybių*

⁵ Президент Республики Беларусь, “Послание белорусскому народу и Национальному собранию”, 21.04.2011, <http://www.president.gov.by/press116504.html#doc>, 2011 06 22.

⁶ Pasak Lukašenkos, Baltarusija yra „paskutinis bastionas“, neleidžiantis NATO tankams išsirikiuoti prie Rusijos sienos netoli Smolensko. Be to, ji neva jau tapo globalinės JAV politikos, kuria siekiama pajungti Rusiją ir Vakarų Europą, „naikinimo epicentru“. Šiandien Baltarusija yra vienintelis „koridorius“, jungiantis Rusiją su Europos Sąjunga ir nepasiekiamas JAV kontrolei. Žr., pvz., “[President Lukashenko’s] Meeting on Home and Foreign Policy Issues.” July 26, 2005, <http://www.president.gov.by/en/press16355.html#doc>

⁷ Oficialiosios linijos skelbėjas ir Prezidento vadybos akademijos Užsienio politikos departamento vadovas teigia, kad dabar, kai Minskas užsiima ne vien savo dviejų tradicinių polių reikalais, bet ir dirba su partneriais kituose žemynuose, plėtojama jau ne „daugiavektorinė užsienio politika“, bet „reali ir galinga globalinė geopolitika“. Žr. Tzarik, Yuri. “Geopolitika Belarusi: pozitsiya v mire, liderstvo v regione.” December 7, 2010, http://www.bgr.by/project/geopolitika_belarusi_pozitsiya_v_mire_liderstvo_v_regione

išsakomą Baltarusijos autoritarizmo kritiką (faktiškai pastaroji dichotomija buvo pakartotinai interpretuota kaip suverenių valstybių teisių apsauga jų pačių savitų raidos būdų labui⁸)

ir

- *šių valstybių finansinio, prekybinio, ekonominio ir energetinio potencialo panaudojimas kaip saugiklio ar kompensuojamojo mechanizmo, siekiant paremti Minsko pozicijas sunkiu metu, ypač krizių laikotarpiu, santykiuose su Rusija ir/arba su Vakarais (kitais tariant, dedant kai kurių jų išteklių svorį ant svarstyklių nerimą keliančiais balanso pažeidimo atvejais).*

Nepaisant viso iš pažiūros šios konstrukcijos išpūdingumo, empirinė jos patikra greitai atskleidžia, kad tai tik graži svajonė. Faktinė ekonominė, politinė ir karinė/saugumo Baltarusijos priklausomybė nuo Rusijos daug didesnė, o nepriklausomos valstybės statusas yra tik formalus. Tą galima lengvai įrodyti pasitelkus kontrafaktinį scenarijų. Tarkime, kad Maskva būtų nepripažinusi 2010 m. gruodžio mėn. prezidento rinkimų Baltarusijoje teisėtais ir prie to pridėkime dar ir tikrą faktą, kad ir ES, ir JAV abejoja jų teisėtumu, o Lukašenką laiko valstybės vadovu tik *de facto*. Tokiu atveju režimas būtų iš karto susidūręs su tokia tarptautine ir vidine legitimumo krize, po kurios būtų sekusi destruktivi politinė, ekonominė ir socialinė įtampa, ypač jei Rusija nebūtų sutikusi gelbėti savo sąjungininkės finansinėmis, prekybinėmis ir ekonominėmis priemonėmis ir būtų traktavusi ją kaip oportunistinę valstybę klientę, kurią reikia pamokyti.

Tiesa, tvarkydama reikalus su Rusija, Baltarusija iškeitė savo geopolitinį ir karinį-politinį savarankiškumą į ekonominę naudą. Minskas buvo nuolatinio derėjimosi ir pažadų dalijimo būsenoje (dažnai vykdė juos tik iš dalies arba visai nevykdė, arba stipriai vilkino jų įgyvendinimą) tokiomis jautriomis Rusijai temomis, kaip konstitucinis sąjunginės valstybės aktas, bendros valiutos įvedimas, diplomatinis Abchazijos ir Pietų Osetijos pripažinimas, Baltarusijos nekilnojamojo turto pardavimas, jungimasis prie muitų sąjungos ir Kolektyvinio saugumo sutarties organizacijos, greitojo reagavimo pajėgų, bendros oro gynybos sistemos kūrimas ir t.t. Šis balanso mechanizmas periodiškai nesuveikdavo, o pastaraisiais metais apskritai ėmė prarasti savo veiksmingumą, kadangi oportunistinė Lukašenkos politika kėlė vis didesnę Kremliaus nepasitenkinimą.

Taigi toliau derindami tarptautinės sistemos ir valstybės lygmenimis vykdomą analizę ieškosime priežasčių, kurios paaiškintų Baltarusijos geopolitinio balanso mechanizmo žlugimą. Tam taip pat pasitelksime James'o Roseanau suformuluotą pažeistų (*penetrated*) politinių sistemų koncepciją, pagal kurią valstybei svetimi išbrovę išoriniai elementai turi tiek galios, kad kartu su tos valstybės piliečiais tiesiogiai dalyvauja priimant svarbiausius politinius

⁸ Президент Республики Беларусь,, “Приоритеты и направления внешнеполитической деятельности”, , <http://www.president.gov.by/press46194.html>

sprendimus dėl vertybių perskirstymo bei turi galimybę nuolat rūpintis tos visuomenės paramos savo tikslams mobilizacija.⁹

1.2. Baltarusijos tinklinė geopolitika: kova su disbalansu

Globalizacijos sąlygomis Minskas, plėtodamas bendradarbiavimą su tokiomis tolimomis už Europos ribų esančiomis valstybėmis, kurių politiniai ir ekonominiai interesai daugiau ar mažiau atitinka Baltarusijos interesus arba situaciją, ėmėsi taikyti tinklines geopolitines technologijas. Taip Minskas pabandė tapti politiniu ir ekonominiu veikėju, peržengiančiu savo tradicinę geopolitinę zoną, ir kompensuoti problemišku sandėrių su savo kaimynėmis Rusija ir Europos Sąjunga, taip pat JAV, kainą. Tai ypač susiję su siekiu diversifikuoti prekybos rinkas ir energijos išteklių tiekimą bei pritraukti investicijas.

Baltarusijos tinklinės geopolitikos sąvoka „atraminės valstybės“ (*pillar states*)¹⁰ atrodo kaip adaptuota kadaise JAV naudotos „esminių valstybių“ (*pivotal states*)¹¹ koncepcijos versija, kuri kilo iš prielaidos, kad kiekviename geopolitiniame regione yra pagrindinė valstybė, kuria remiasi regioniniai santykiai ir stabilumas.

Šios sąvokos turi svarbią praktinę vertę Baltarusijos valdžiai. Atsižvelgiant į Baltarusijos interesus, „atraminėmis valstybėmis“ buvo įvardytos tokios tolimų geopolitinių regionų valstybės, kaip Lotynų Amerikoje esančios Venesuela, Brazilija, Bolivija, Kuba, Azijoje – Kinija, Iranas, Indija, Vietnamas, Indonezija, Filipinai ir Tailandas; Afrikoje – Pietų Afrikos Respublika, Nigerija ir Etiopija, taip pat Persijos įlankos valstybės¹². Jos ir sudaro Baltarusijos užsienio politikos „Pietų arką“¹³

Baltarusijos tinklinė geopolitika gali įgauti įvairias, kartais donkichotiškas formas ir „išsikūnijimus“. Pats Minskas ne kartą tvirtino vaidinąs Neprisijungusių valstybių judėjimo „atraminės valstybės“ vaidmenį Europoje, nes, girdi, ji yra vienintelė Europos valstybė narė šioje organizacijoje.

⁹ Rosenau, James, “Pre-theories and theories of Foreign Policy” in Farrell, R. Barry, ed., *Approaches to Comparative and International Politics*, Evanston, Ill.: Northwestern University Press, 1966, p. 147–148.

¹⁰ Žr. interviu su Sergejumi Martynovu, Baltarusijos užsienio reikalų ministru: Sustainable Economic Growth. Official Report published by FIRST to mark the Belarusian Investment Forum and the visit of HE Sergei Sidorsky, Prime Minister of the Republic of Belarus”. London: FIRST, 2008, p. 14.

¹¹ Žr. Chase, Robert S., Hill, Emily B. and Paul Kennedy, “Pivotal States and US Strategy”, *Foreign Affairs*. 75(1), 1996, p. 33–51.

¹² “Belarus is looking for new footholds in Asia, Latin America and Africa.” June 28, 2010, http://news.date.bs/economics_178323.html

¹³ Interviu su Sergejumi Martynovu (10 išnaša).

1 pav. Baltarusijos geopolitinė „atraminių“ valstybių „Pietų arka“

Kolektyvinės saugumo sutarties organizacijos mastu Minskas pasiūlė sukurti „partnersčių institutą“ tam, kad būtų išplėsta organizacijos įtakos sfera, išaugtų tarptautinis vaidmuo, ir išreiškė įsitikinimą, kad tuo susidomėtų ne tik artimos kaimynės, bet ir valstybės kituose žemynuose.¹⁴

2008 m. pradėjus normalizuotis santykiams su Europos Sąjunga Baltarusijos valdžia sustiprino savo balansavimo tarp Rytų ir Vakarų politiką. Minsko atžvilgiu ES vaidmuo šioje struktūroje jau peržengė ankstesnes savo retorinės svarbos ribas, kadangi pastarosios nauja „Rytų partnerystės“ programa žadėjo daug realios naudos. Taip po savo nesėkmingų ankstesnių bandymų demokratizuoti Minską Europos Sąjunga, iš savo pusės, įsijungė į Baltarusijos geopolitinio balansavimo žaidimą, bandydama pritaikyti tai, kas kartais vadinama išitraukimo (*engagement*) strategija.

Naujasis balansas kokybiškai skyrėsi nuo to, kuri gyvavo nuo 1997 m., kai dėl Minsko autoritarinės politikos jo santykiai su ES ir JAV buvo užšaldyti. Tad anksčiau Lukašenka vardan savo ekonominių interesų gąsdindamas agresyviųjų Vakarų baubu, išnaudodamas „NATO fobijas“ ir panslaviškus mitus, derėjosi dėl nepakeičiamo Baltarusijos vaidmens Rusijos karinei gynybai. Tuomet Minsko elgesys idealiai atitiko valstybės klientės modelį. Bet tuo pat metu jis ieškojo ir papildomų priemonių, kurios užtikrintų tam tikrą ekonominį ir energetinį saugumą nuo Rusijos. Taip šio amžiaus pradžioje Minskas pradėjo kurti savo „Pietų arką“. Bet praėjus dešimtmečiui jis netruko pamatyti,

¹⁴ Sutartis dėl laisvosios prekybos zonos NVS bus parengta iki metų pabaigos. 2010 m. gruodžio 10 d. http://www.belta.by/ru/all_news/president/Dogovor-o-zone-svobodnoj-torgovli-v-SNG-budet-podgotovlen-do-kontsa-goda_i_535216.html

kad šis naujasis geopolitinis konstruktas negali būti visaverčių santykių su Europos partneriais pakaitalu ar tuo labiau greita priemone problemoms su Rusija spręsti.

2. Pažeistas balanso mechanizmas

2.1. Energetikos iššūkiai ir jų neaiškios pasekmės

Ilgiau negu dešimtmetį Baltarusijos–Rusijos energetikos santykių politikos modelis „atitiko tiesioginius politinius ir ekonominius abiejų šalių valdančiojo elito interesus“.¹⁵ Stebėtojų nuomone, energetika susijusi ne tiek su balanso tarp Rusijos ir ES palaikymu, kiek su „siekimu bet koki pagerėjimą santykiuose su viena puse išnaudoti tam, kad būtų išplėsta nuolaidų iš kitos.“¹⁶ Ir iš tikrųjų platesnis čia aptariamasis kontekstas parodo, kad energetikos problemos yra balansavimo politikos sudedamoji dalis.

Baltarusijos ekonomika maždaug 85% priklauso nuo importuojamų energijos šaltinių, kuriuos daugelį metų Rusija tiekė jai labai mažomis kainomis. Po rimto konflikto su Rusija dėl energijos tiekimo 2006–2007 m. žiemą Minskas ėmėsi žygių, kad sušvelnintų savo energetinę priklausomybę.¹⁷ Tuo metu Rusija perėjo prie visiškai komercinio stiliaus santykių su posovietinėmis valstybėmis ir paskelbė, kad joms dabar nafta ir dujos bus parduodamos pagal pasaulinėje rinkoje susiklosčiusias kainas.¹⁸ Minskas, žinoma, tam nebuvo pasirengęs. Kaip Lukašenka viešai pripažino, Baltarusija neturi prieinamų energijos išteklių, kurie galėtų pasitarnauti kaip alternatyva rusiškiesiems, ir, „netgi jei jie būtų, mes nesame kaip reikiant jų įsisavinę“.¹⁹

Prasidėjo ilgas ir sunkus procesas, siekiant užmegzti konstruktyvų dialogą su naujais potencialiais energijos tiekimo partneriais. 2007–2010 m. buvo parengta daug konceptualių dokumentų ir programų, siekiant pagerinti valstybės energetinį saugumą. Ypatingas dėmesys buvo skiriamas Baltarusijos atominės jėgainės projektui parengti, nors būsimos elektrinės vaidmuo siekiant sumažinti energetinę priklausomybę yra labai abejotinas, kadangi ją vėlgi finansuotų ir statytų Rusija.

2010 m. rugpjūčio mėn. Baltarusijos Ministrų Taryba priėmė Valstybės energetinio potencialo vystymo strategiją. Joje Kaspijos, Centrinės Azijos, Pietų Amerikos regionai ir Persijos įlankos valstybės yra įvardytos kaip alternatyvios būsimosios energijos šaltinių tiekėjos. Dokumentas teigia, kad

¹⁵ Balmaceda, Margarita. „At a crossroads: the Belarusian-Russian energy-political model in crisis“ in Fischer, S., ed., *Back from the Cold: The EU and Belarus in 2009*. Chaillot paper No.119, European Union Institute for Security Studies, Brussels, November 2009, p. 79.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Anksčiau abipusiai ginčai dėl energijos tiekimo įvyko 1997 ir 2004 m.

¹⁸ 2007 m. Minskas sugebėjo susitarti su Maskva dėl laipsniško perėjimo prie pasaulinių energijos išteklių kainų, bet nuo tada ginčijasi dėl kainų pakėlimo sąlygų, tempų ir terminų.

¹⁹ *Belorusskii Rynok*. No. 4(739), 29 January - 5 February 2007, <http://www.br.minsk.by/index.php?article=29447&year=2007>

siekiant dujų tiekimo diversifikavimo Baltarusijos įmonės dalyvaus telkiniu žvalgymo ir gavybos darbuose užsienyje, taip pat įgyvendinant projektus, susijusius su suskystintų gamtinių dujų terminalų statyba Lietuvoje, Lenkijoje ir jų tiekimu iš šių ir kitų šalių, įskaitant maršrutus per Ukrainą. Tikimasi, kad šios priemonės smarkiai sumažins priklausomybę nuo Rusijos.²⁰

Energetikos strategija numato, kad bus ekonomiškai tikslinga naftą tiekti iš Azerbaidžano, Venesuelos ir Persijos įlankos valstybių per Baltijos ir Juodosios jūrų uostus ir iškrauti iš laivų Odesos ir Južno (Ukraina), Ventspilio (Latvija), Klaipėdos (Lietuva) ir Talino (Estija) uostuose.²¹

Baltarusijos vyriausybės 2011–2015 m. veiksmų planas numato diversifikuoti naftos, gamtinių dujų, elektros energijos ir anglių tiekimą, taip pat iki 2015 m. sumažinti pagrindinio energijos tiekėjo, t.y. Rusijos, dalį šalies bendrajame energijos suvartojime iki 70–71%. Tam įgyvendinti reikės optimizuoti logistiką, įrengti dujų ir naftos terminalus bei nutiesti vamzdynus į kaimynines šalis. Taip pat jau pradedami vykdyti bendri projektai su Venesuela bei Iranu, kur auga naftos gavyba.²²

2010 m. Minskas ir Karakasas pasirašė keletą susitarimų dėl naftos, pagal kuriuos 2011–2012 m. numatoma kasmet tiekti į Baltarusiją iki 10 mln tonų naftos. Siekiant taupyti didelių transporto išlaidų sąskaita buvo pasirašyti tarpusavio susitarimai, kurie leidžia pakeisti dalį Venesuelos naftos Azerbaidžano naftos srautais į Odesos uostą.

2010 m. liepos mėn. Kijeve Baltarusijos ir Ukrainos oficialūs atstovai pasirašė tarpvyriausybinių susitarimą dėl bendradarbiavimo naftos tiekimo srityje. Ukrainos pusė išsipareigojo suteikti infrastruktūrą (jūrų uostus, geležinkelius ir vamzdynus) naftai pakrauti ir transportuoti į Baltarusiją. Buvo numatyta, kad nuo 2010 m. gegužės mėn. iki 2011 m. balandžio mėn. tiekimo apimtis bus apie 4 mln. tonų per metus, o vėliau ji turėjo padidėti iki 10 mln. tonų kasmet.²³ 2011 m. Ukraina pradėjo gabenti žaliavinę Azerbaidžano naftą į Baltarusiją naftotiekiu Odesa–Brody.²⁴

Kiti galimi maršrutai Baltarusijai importuoti naftą iš Venesuelos yra Klaipėdos uostas Lietuvoje, Ventspilis Latvijoje ir Muuga Estijoje. Techniškai galima panaudoti naftotiekio „Družba“ atšakas ir tiekti naftą iš Klaipėdos ir Ventspilio į Novopolocko naftos perdirbimo gamyklą Baltarusijoje. Tačiau pastaraisiais mėnesiais šią galimybę užblokavo LatRosTrans bendrovė, kuri valdo naftotiekio atšaką Latvijos teritorijoje ir kurią kontroliuoja Rusijos kapitalas.²⁵

²⁰ Baltarusijos strategija dėl valstybės energetinio potencialo vystymo. Priimta Baltarusijos Ministrų Tarybos sprendimu Nr. 1180 2010 m. rugpjūčio 9 d., <http://pravo.by/webnpa/text.asp?RN=C21001180>

²¹ Baltarusijos strategija dėl valstybės energetinio potencialo vystymo

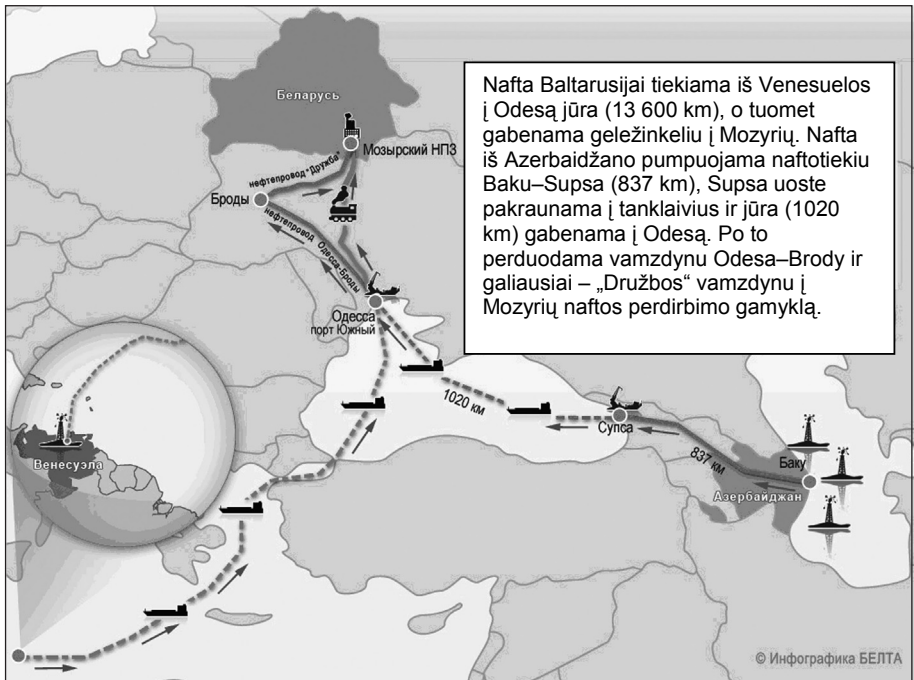
²² 2015 m. Baltarusija ketina sumažinti pagrindinio energijos tiekėjo dalį iki 70%. 2011 m. vasario 28 d. <http://news.belta.by/en/news/econom?id=614924>

²³ Baltarusija planuoja ratifikuoti naftos gabenimo susitarimą su Ukraina. 2011. kovo 2 d.

http://www.belta.by/ru/all_news/economics/Beloruskie-deputaty-planirujut-ratifikatsirovat-soglashenie-s-Ukrainoj-o-sotrudnichestve-v-transportirovke-nefti_i_544610.html

²⁴ “Ukraine begins Azeri oil shipments to Belarus via Odessa-Brody.” Kiev (Platts). February 15, 2011, <http://www.platts.com/RSSFeedDetailedNews/RSSFeed/Shipping/8544516>

²⁵ Žr. Socor, Vladimir., “Russia Uses Denial-of-Access Tactics Against Belarus Oil Supply Diversification.” Eurasia Daily Monitor. Vol. 7.Issue 226. December 20, 2010.

Šaltinis: http://www.belta.by/newinfimages/00000000642_872551.jpg

2 pav. Nauji naftos tiekimo maršrutai į Baltarusiją

Dar vienas svarbus pasikeitimas, turėjęs neigiamą įtaką anksčiau buvusiam pelningam Baltarusijai naftos tiekimo ir perdirbimo verslui, yra tai, kad radikaliai sumažėjo naftos produktų eksporto pajamos, iki 2010 m. sudariusios didžiąją dalį šalies valiutos.²⁶ Be neigiamų pasaulinių prekybos ir ekonominių veiksnių, labiausiai juntama buvo griežtesnė Maskvos energetikos politikos įtaka. Viena vertus, Baltarusija negali apsieiti be Rusijos naftos, smarkiai sumažindama ar pakeisdama jos importą; antra vertus, dabar galiojantis 2011 m. pasirašytas susitarimas įpareigoja toliau pirkti nustatytą kiekį mažiau palankiomis nei anksčiau (bet dar naudingomis) sąlygomis. Kuo mažesnis perkamas kiekis, tuo didesnė kaina.

2007 m. gamtinės dujos sudarė 62,7%, o nafta – 30% šalies bendrojo pirminio energijos tiekimo.²⁷ Dujų atžvilgiu yra „per didelė struktūrinė priklausomybė“ nuo galimybės gauti pigias dujas (*de facto* rusiškąsias).²⁸ Gamtinės

²⁶ Baltarusijos nacionalinio statistikos komiteto duomenimis, jos „energetiniai produktai“ sudarė 40% bendrojo eksporto vertės. 2004 m. naftos produktų eksportas siekė du trečdalius savo bendrosios apimties. – Žr. World Bank, Belarus: Window of Opportunity to Enhance Competitiveness and Sustain Economic Growth. Washington, D.C.: World Bank, 2005.

²⁷ Belarus Country Profile. <http://www.ebrd.com/downloads/legal/irc/countries/belarus.pdf>

²⁸ Žr. Balmaceda M. (15 išnaša). p. 90.

dujos yra būtinos, norint pagaminti 87% šilumos ir 97% elektros energijos. Per pastaruosius penkerius metus Rusija daugiau nei tris kartus padidino gamtinių dujų kainas Baltarusijai, nors jos tebėra mažesnės nei kainos Europos rinkoje.²⁹

Baltarusijos priklausomybė nuo dujų liko iš esmės nepakitusi. Nors šiuo metu kuriamoje bendrojoje ekonominėje erdvėje³⁰ egzistuoja formali galimybė diversifikuoti dujų tiekimą ir sumažinti priklausomybę nuo Gazproma, iš tikrųjų tai yra problematiška, kadangi Kazachstane pagamintos dujos jau įtrauktos į susitarimus su Rusija. Kiti potencialūs dujų tiekėjai iš Vidurinės Azijos šiuo metu taip pat neturi atliekamo dujų kiekio eksportui. Tai skatina ieškoti tiekėjų Persijos įlankos ir kituose regionuose.

Tuo pat metu terminalų suskystintoms dujoms priimti ir joms perdirsti statyba kaimyninėse šalyse pareikalaus laiko ir lėšų. Tą patį galima pasakyti ir apie visas priemones, skirtas Baltarusijos energetikos ištekliams diversifikuoti.

2.2. Dviguba balansavimo nauda ir jos „bumerango efektas“

Tačiau Maskva neketino atsisakyti sunkiai suvaldomos sąjungininkės kontrolės ir atitinkamai ėmėsi iniciatyvos „performatuoti“ balanso mechanizmą. Tai turėjo užtikrinti, kad Baltarusija per daug neišitrauktų į Vakarų projektus ir taip nebūtų prarasta kaip svarbi Rusijos politinės, ekonominės ir karinės strategijos dalis.

Nepaisant įtemptų tarpvalstybinių ir pašlijusių asmeninių santykių tarp valstybių vadovų (užtenka prisiminti Medvedevo komentarus jo videotinklaraštyje 2010 m. spalio mėn. pradžioje³¹), Kremlius nusprendė, kad ilgalaikiai geopolitiniai interesai yra svarbesni nei problemiško sąjunginės valstybės vadovo pasikeitimas. Tokio pasikeitimo rezultatas (nesant parengto ar parankaus kandidato) būtų sukėlęs netikrumą ir pavojų, kad Baltarusija nukryptų į Vakarus, kas, savo ruožtu, būtų reiškę dar vieną Rusijos užsienio politikos nesėkmę ir smūgį jos planams posovietinėje erdvėje, taip pat Medvedevo ir Putino „duumvirato“ pozicijų susilpnėjimą vidaus politikoje.

Nors detalus numatytų išipareigojimų, dėl kurių buvo sutarta abiejų prezidentų susitikime Maskvoje 2010 m. gruodžio 9 d., turinys nebuvo

²⁹ United Nations Conference on Trade and Development. Investment Policy Review of the Republic of Belarus. New York and Geneva: United Nations, 2009, http://www.unctad.org/en/docs/diaepcb200910_en.pdf

³⁰ BEE yra kitas etapas, kuriant Muitų sąjungą, kurią sudarys Rusija, Kazachstanas ir Baltarusija. Planuojama, kad ji pradės veikti 2012 m. sausio 1 d.

³¹ Žr. Dmitry Medvedev on relations between Russia and Belarus: “The senseless period of tension in relations with Belarus is certain to come to an end.” October 3, 2010, <http://eng.kremlin.ru/transcripts/1052>

paviešintas,³² savaime suprantama, kad jų pagrindinės dalys buvo toliau išliekančios subsidijos Baltarusijos ekonomikai, kurios viršijo 15 mlrd. JAV dolerių per 15 Lukašenkos valdymo metų.³³

Pagal susitarimą dėl bendrosios ekonominės erdvės sukūrimo nuo 2011 m. Baltarusija gauna visą Rusijos naftą be maito mokesčių. Tuo pat metu Minskas sutiko atiduoti Maskvai maito mokesčius už eksportuojamus naftos produktus iš perdirbtos Rusijos žaliavinės naftos. Preliminariais apskaičiavimais, vien 2011 m. Minskas iš to gaus apie 3,9 mlrd., o Rusija praras apie 5,3 mlrd. JAV dolerių.³⁴ Lukašenka pripažino, jog net jeigu jam būtų tekę „pasiduoti, kaip jie sako, už keturis milijardus per metus“, jis buvo tam pasiruošęs, kadangi „svarbiausia, kad mes gavome naftos tiek, kiek mums reikia.“³⁵

Į Minsko energetinius interesus įėjo Baltarusijos atominės elektrinės statyba ir finansinė parama jai. Abi pusės nuo 2008 m. svarstė šiuos klausimus, tačiau nerado jokių galutinių sprendimų. Gruodžio mėn. Maskvoje įvykęs Baltarusijos ir Rusijos prezidentų susitikimas atvėrė kelią galutiniam derybų etapui. 2011 m. kovo mėn. žiniasklaida pranešė, kad susitarimų projektai dėl lygiagretaus abiejų šalių energetikos sistemų veikimo, pastačius BAE, baigti ir vyksta derybos dėl Rusijos paskolos sąlygų statybos darbams. Be to, Minskas gavo pigesnę ginkluotę ir karinę įrangą, kuri reikalinga kariuomenei modernizuoti, taip pat valstybės saugumo stiprinimo planams įgyvendinti susiduriant su didėjančiais tarptautiniais iššūkiais.

Tam tikrą vaidmenį netikėtai sureguliuojant tarpvalstybinius nesutarius, suvaidino ir 2010 m. gruodžio mėn. pradžioje *Wikileaks* paskelbta informacija apie Lenkijos ir Baltijos valstybių gynimo nuo Rusijos agresijos planą, kuris neva buvo priimtas NATO viršūnių susitikime Lisabonoje prieš dvi savaites³⁶. Tai dar kartą sukėlė Rusijai įtarimų dėl Aljanso ir padidino Baltarusijos, kaip Rusijos karinio ir politinio elito placdarmo, svarbą.³⁷

2010 m. gruodžio 27 d. Rusijos prezidentas Dmitrijus Medvedevas pasirašė federalinį įstatymą ratifikuoti Rusijos ir Baltarusijos sutartį dėl karinio techninio bendradarbiavimo plėtojimo; pati sutartis buvo pasirašyta prieš

³² 2010 m. gruodžio 9 d. prezidentai Medvedevas ir Lukašenka susitiko akis į akį, prieš prasidedant Maitų sąjungos valstybių narių viršūnių susitikimui. Tai įvyko Baltarusijos prezidento rinkimų kampanijos metu, įtemptų santykių tarp abiejų prezidentų fone (iki tol jie nebuvo susitikę keletą mėnesių, tik užgauliojo vienas kitą per žiniasklaidą). Po susitikimo Lukašenka pasakė, kad ginčas išspręstas.

“Lukashenko ‘poteshilsya’ s Medvedevym.” December 10, 2010, <http://www.rosbalt.ru/2010/12/10/799420.html>

³³ Suzdaltsev A. “Pravda o Belorussii. Part 3.” August 30, 2010,

<http://www.politboz.com/media/andrei-suzdaltsev-pravda-o-belorussii-chast-tretya>

³⁴ “Rossijskije neftjaniki prekratili postavki v Belorussiju.” January 13, 2011, <http://www.rb.ru/topstory/business/2011/01/12/122505.html>

³⁵ “Bat’ka gotov sdat’sja za chetyre milliarda.” December 12, 2010, <http://www.utro.ru/articles/2010/12/17/944734.shtml>

³⁶ Žr. Alesin A. «Wikileaks was right on time». Belorusy i rynek. December 20, 2010.

³⁷ Šis požiūris išraiškingai pateikiamas Yuri Godin straipsnyje “The Union State Must Start Working”. Nezavisimaya Gazeta. December 27, 2010, http://www.ng.ru/courier/2010-12-27/11_soyuz.html

metus (gruodžio 8 d. priimta Dūmos, o gruodžio 15 d. – Federacijos Tarybos).³⁸ 2011 m. vasario 9 d. Medvedevas pasirašė federalinį įstatymą dėl tarpvyriausybinių sutarties „Dėl abipusio karinių, dvejopos paskirties ir civilinių prekių tiekimo padidėjusios agresijos ir karo metu“ (pasirašyta Maskvoje 2009 m. gruodžio 10 d.) ir tą pačią dieną pateikė Dūmai ratifikuoti dvišalį susitarimą „Dėl bendros ryšių sistemos Baltarusijos ir Rusijos karinių pajėgų regioninei grupei sudarymo.“³⁹

Mainais už tokias nuolaidas Lukašenka pažadėjo iki naujųjų 2011 metų ratifikuoti dokumentų paketą dėl Rusijos, Kazachstano ir Baltarusijos bendros ekonominės erdvės sukūrimo, ką jis ir sugebėjo atlikti iki gruodžio 30 d.

Be to, Kolektyvinio saugumo sutarties organizacijos tarybos susitikime Maskvoje 2010 m. gruodžio 10 d. Lukašenka ėmėsi pirmininkauti šiai struktūrai, vengęs to nuo 2009 m. birželio. Taigi, sandėris pavyko.⁴⁰

Maskvos pažadas suteikti didžiulę ekonominę paramą sumažino Minsko poreikį ieškoti kitų skubių būdų, kaip gelbėtis nuo neišvengiamos krizės. Gavęs išorines politinio ir ekonominio išlikimo garantijas, režimas nedelsdamas gruodžio 19 d. panaudojo jėgą prieš aktyviausią ir dėl to pavojingiausią vidaus opozicijos dalį. Tuo jis sužlugdė ryšių su ES ir JAV normalizavimo scenarijų, kuris palyginti stabiliai vystėsi ankstesniais mėnesiais, ir sudavė smūgį (sekusį po smūgio iš Kremliaus) balanso mechanizmui, sugriaudamas jo kitą konkuruojantį polių likusiojo Rytų galios centro pasitenkinimui. Galiausiai Baltarusijai pavyko nepavirsti „kita Jugoslavija“, o Lukašenkai pavyko netapti „kitu Maršalu Tito“.

Miskas „sudarė subrangos sutartį“, kad galėtų aktyviai dalyvauti Rusijai planuojant posovietinės erdvės geopolitiką ir geoekonomiką, įskaitant Muitų sąjungą, Bendrąją ekonominę erdvę, Eurazijos ekonominę sąjungą, Kolektyvinio saugumo sutarties organizacijos funkcinių pajėgumų išplėtimą į taikos palaikymo ir krizių valdymo sritis ir t. t. Lukašenka pasirinko patogesnius ir labiau priimtinius Maskvos postimperialistinius projektus ir atmetė suartėjimo su Europos Sąjunga kursą, kuris siejosi su autoritarinės valdžios demokratizavimo pavojais ir iš to išplaukiančiu jo nušalinimu nuo valdžios. Tiesą sakant, buvo apsispręsta, kad svarbiausia yra išsilaikyti valdžioje. Tam, aišku, turi tarnauti ir atitinkama geopolitika.

Europos Sąjungos inicijuota Rytų partnerystė ir Rusijos palaikoma bendra ekonominė erdvė, kaip etapas pakeliui į Eurazijos sąjungą, yra du konkuruojantys geopolitiniai projektai. Baltarusijos vadovybė pasirinko bendrą ekonominę

³⁸ Ši sutartis numato šalies ginkluotųjų pajėgų, teisėtvarkos institucijų bei specialiųjų tarnybų aprūpinimo tvarką.

³⁹ Jis nustato abiejų valstybių ginkluotųjų pajėgų regioninės grupės koordinuoto valdymo priežiūros struktūrą ir numato vieningą požiūrį bei nuostatų sistemą, derinant jų ryšių planavimą.

⁴⁰ Baltarusija turėjo perimti pirmininkavimą organizacijos viršinių susitikime Maskvoje 2009 m. birželio 14 d., tačiau Lukašenka atsisakė jame dalyvauti dėl „pieno karo“ su Rusija. („Sekretariat ODKB: Belarus ne hochet predsdatelstvovat.“ January 11, 2010, <http://www.belaruspartisan.org/bp-forfe/?page=102&news=54942>). Po to sekė kiti konfliktai tarp abiejų sąjungininkių. Matyt, siekdamas dar vieno derybų įrankio ginče su Maskva, apie pusantų metų Miskas nesiėmė pirmininkauti ir Rusija turėjo vykdyti „laikiną techninį pirmininkavimą“ organizacijai.

erdvę, manydama, jog esamomis aplinkybėmis tai naudingesnis pasirinkimas⁴¹, žadantis būsimą ekonominę naudą, kurios nevaržo tokios politinės sąlygos, kaip režimo demokratizavimas. Dėl šios priežasties ES pralaimėjo šias „varžybas“.⁴²

Tačiau, galimas dalykas, kad gruodžio 19 d. įvykiai ir tai, kas sekė po jų, nebuvo siejami su jokiais faktiškais ar tiesioginiais dalyvaujančiųjų veikėjų rezultatais. Ne tik Vakarai, bet ir Rusija nepasiekė nieko – tik atsirado kiekvienam iš jų skirtingų problemų. Nors šį kartą nė vienas iš abiejų pagrindinių išorės veikėjų nieko nelaimėjo, tačiau žlugo Minsko tradicinio balansavimo paradigma.⁴³ Nepaisant to, „vadovai vertina pasiekimus ir pralaimėjimus politiniu požiūriu – vidaus politika yra „sprendimo esmė“.“⁴⁴

3. Baltarusijos režimas po gruodžio 19 d.: strateginis pralaimėjimas?

Baltarusijos strateginę padėtį 2011 m. galima apibūdinti kaip didelį strateginį jos valdžios pralaimėjimą ir šalies viduje, ir užsienyje. Jį galėjo sukelti kelios pagrindinės priežastys.

Pirmiausia – tai neproporcingas jėgos panaudojimas prieš taikų demokratinių jėgų mitingą Minske, vykusį prezidento rinkimų dienos išvakarėse, ir iki šiol vykstančios represijos ne tik prieš mitingo dalyvius, bet ir prieš demokratijos aktyvistus, pilietinių teisių gynėjus, opozicines politines partijas, opoziciją palaikančias jaunimo ir pilietinės visuomenės organizacijas.

Paskutinėje Demokratinių institucijų ir žmogaus teisių biuro (ODIHR) ataskaitoje, paskelbtoje 2011 m. vasario mėn., daroma išvada, jog Baltarusijai dar negreit pavyks įvykdyti išsipareigojimus ESBO, siekiant demokratinių rinkimų. Dokumente teigiama, kad gruodžio 19 d. prezidento rinkimai Baltarusijoje pasižymėjo daugybe rimtų pažeidimų pagrindiniuose rinkimų proceso etapuose. Dauguma kandidatų į prezidento postą bei šimtai piliečių, tarp jų ir žurnalistai, žmogaus teisių aktyvistai ir kiti pilietinės visuomenės atstovai, buvo sulaikyti rinkimų išvakarėse.⁴⁵

⁴¹ Baltarusijos Ekonomikos ministro pavaduotojas Andrei Tur yra tos nuomonės, kad Muitų sąjunga suteikia dideles galimybes prekybai užsienyje, kadangi ji atveria plačią trijų valstybių, turinčių beveik 180 mln. gyventojų, rinką, į kurią Baltarusijos įmonės ir verslininkai gali tiekti savo produkciją be muito mokesčių. Jo nuomone, ypač perspektyvios yra logistikos ir tranzito sritys. – Žr. „Tamozhennyi sojuz predostavljaet Belarusi bol'shije vozmozhnosti dlja prodvizhenija tovarov za rubezh.“ February 14, 2011, http://www.belta.by/ru/all_news/economics/Tamozhennyj-sojuz-predostavljaet-Belarusi-bolshie-vozmozhnosti-dlja-prodvizhenija-tovarov-za-rubezh---Tur_i_542542.html

⁴² Žr. TV programą „Kartina mira“ 2011m. vasario 13 d. „RTR Belarus“ kanalu, <http://www.ctv.by/km/~news=50226>

⁴³ Žr. Koktysh K., „Final beloruskogo limitofa.“ February 10, 2011, <http://nmbny.eu/news/express/3038.html>

⁴⁴ Mintz, Alex, „Applied Decision Analysis: Utilizing Poliheuristic Theory to Explain and Predict Foreign Policy and National Security Decisions“, *International Studies Perspectives*, Volume 6, Number 1, February 2005, p. 95.

⁴⁵ OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. „Republic of Belarus: Presidential Election 19 December 2010“. OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report. Office for Democratic Institutions and Human Rights. Warsaw, 22 February 2011, <http://www.osce.org/odihr/75713>

Daugelis nepriklausomų vertintojų abejoja oficialiais rinkimų rezultatais. Teigiama, jog rinkimų biuletenių, kuriuose balsuojama už Lukašenką, nepakako, kad jis pasiektų pergalę pirmajame ture, ir bet kuriuo atveju jų buvo daug mažiau nei oficialiai skelbiama. Tai prisidėjo prie valdžios neringos reakcijos ir brutalaus protesto nuotaikų malšinimo rinkimų dieną ir po jos.

Šiuo metu Baltarusijos visuomenėje nėra politinio sutarimo. Padidėjo atotrūkis tarp demokratinių jėgų, nepritariančių Lukašenkos valdymui, pasipiktinusių toliau vykdomu jų teisių ir laisvių suvaržymu, ir režimo rėmėju.

Disidentų skaičius taip išaugo⁴⁶, jog Baltarusijos prezidentas turėjo kreiptis į juos savo naujametėje kalboje liaudžiai ir pažadėjo atsižvelgti į alternatyvias nuomones:

Skiriu savo (Naujųjų metų) sveikinimą ir mūsų mažumai. Jūs turėtumėte žinoti, jog esate traktuojami kaip neatskiriama mūsų visuomenės dalis, turinti savo tikslus, pažiūras ir siekius, savitą supratimą apie pasaulio tvarką ir mūsų šalies vystymąsi. Tai jūsų teisė, kurios niekas negali atimti. Tačiau turėtumėte žinoti, kad mes nesame abejingi jūsų nuomonei. Ir kartu su didžiąja mūsų liaudies dauguma mes kovosime dėl jūsų ir jūsų pažiūrų. Mes ieškosime kelių į jūsų protus ir širdis, nes kitaip negalima suvienyti visuomenės, išsaugoti šalies ir įvykdyti mums kylančių užduočių.⁴⁷

Europos Sąjunga ir JAV reagavo aštriais pareiškimais ir sankcijomis, siekdamos priversti Lukašenką nutraukti represijas ir paleisti naujus politinius kalinius.

Daugelis analitikų skeptiškai atsiliepė apie Baltarusijos ir ES „suartėjimą“ 2008–2010 m. Netgi analizuodami Minsko ir Maskvos santykių atšalimą, likus mėnesiui iki 2010 m. prezidento rinkimų, kai kurie iš jų padarė išvadą (nors ir klaidingą), jog tai buvo apskaičiuota vaidyba⁴⁸ realiame žaidime, kurios galutinis tikslas buvo išsilaikymas valdžioje, kreditai ir kitos Briuselio bei Maskvos teikiamos privilegijos.⁴⁹

2011 m. kovo 18 d. susitikęs su svarbiausiais keleto Rusijos žiniasklaidos priemonių vadovais, Baltarusijos prezidentas pareiškė, kad dialogas su

⁴⁶ Pasak sociologų, vadinamoji „neorganizuota“ politinė opozicija Baltarusijoje turi apie 2,3 mln. iš 7 mln. 18 metų amžiaus ir vyresnių gyventojų. – Žr. Nikoluk S. „Aleksandr Lukashenko I dva milliona storonnikov oppozitsii.“ Novaja Europa. October 5, 2010. Apklausa, kurią 2010 m. spalio mėn. pabaigoje Baltarusijoje atliko Nepriklausomas socialinių-ekonominių ir politinių studijų institutas, parodė, kad 33,7% dalyvavusiųjų apklausoje apibūdino savo požiūrį į Lukašenką kaip „gana neigiamą arba labai neigiamą“. BelaPAN, November 23, 2010,

http://www.n-europe.eu/article/2010/10/05/aleksandr_lukashenko_i_dva_milliona_storonnikov_oppozitsii

⁴⁷ Prezidento Lukašenkos naujametinė kalba Baltarusijos liaudžiai 2010 m. gruodžio 31 d. 2011 m. sausio 1d. http://www.belta.by/ru/all_news/president/Novogodnee-obraschenie-Prezidenta-Belarusi-k-beloruskomu-narodu_i_537996.html

⁴⁸ Žr. „The Mystery of Russia – Belarus Conflict: What is Game and What is Real?“ November 10, 2010. <http://profi-forex.org/news/entry1008057994.html> ir taip pat: “Experts’ Opinion Confirmed: The West was Bluffed into Believing the Game Played Jointly by Moscow and Minsk.” – November 12, 2010. <http://profi-forex.org/news/entry1008058154.html>

⁴⁹ Tai, be abejo, buvo nenoromis atliekama ir nenuosekli vaidyba, kuri buvo daugiau simbolinė ir paviršutiniška nei tikra. Ji netgi negalėjo trukti tiek, kad duotų apčiuopiamų rezultatų. Tačiau vargu ar tai buvo kas nors panašaus į aukščiausiai minėtą dvišakį strateginį planą. Jeigu toks būtų buvęs, jis nebūtų buvęs įgyvendintas. Konfliktas tarp Minsko ir Maskvos buvo tikras. Jei situacija ir toliau vystytųsi ir „Rytų, ir Vakarų frontais“, Lukašenka galėtų prarasti valdžią per keleto ateinančių mėnesių. Jis stengėsi neleisti įgyvendinti bent jau šių paspartintą scenarijų.

Vakarais neįmanomas, kadangi „jie yra nepadorūs žmonės: sako viena, bet daro kita“, ir apkaltino Vakarų valstybes, kad jos stengiasi nuversti režimą, bandydamos užliūliuoti jo budrumą prieš prezidento rinkimus.⁵⁰ Vėliau, 2011 m. kovo 28 d. savo interviu *Washington Post* Lukašenka pripažino, jog nebeplanuoja ištraukti į jokių politinius žaidimus nei su amerikiečiais, nei su europiečiais. „Mes žengėme daug žingsnių link jūsų. Jūs mus apgavote, mes netikime jumis“, – pasakė jis.⁵¹

Oficialusis Minskas padarė *per saltum* posūkį į priešingą pusę nuo bent jau deklaruojamo kurso link „liberalizmo“, kuris buvo būdingas 2010 m. prezidento rinkimų kampanijai. Taigi buvo pažeistos pagrindinės sąlygos tęsti konstruktyvų dialogą tarp Minsko ir Vakarų. Tuo pat metu jėgos panaudojimas panaikino mažiausias prielaidas civilizuotai politiškai bendrauti valdžiai, opozicijai ir prodemokratinėms jėgoms, ieškant bendradarbiavimo tarp valstybės ir pilietinės visuomenės būdų.

Išvados

Iki tol gyvavęs geopolitinio balanso mechanizmas, daugiau nei dešimtmetį buvęs naudingas Minskui, buvo išardytas tuomet, kai buvo beveik pasiekęs savo galimybių viršūnę. 2010 m. veikė visos jo pagrindinės dalys (veikėjai): ES ir, tam tikru mastu, JAV; Rusija; „Pietų arkos“ valstybės ir pati Baltarusija.

ES ir JAV stiprino savo vaidmenį, ir jeigu santykių su Baltarusija normalizavimo kursas būtų vykęs netrukdomai, tai galėjo atnešti naują teigiamą kokybę. Tuo metu Rusijos vaidmuo, priešingai, menkėjo ta prasme, kad ji buvo „ramybės drumstėja“ Baltarusijos ekonomikos ir energetikos sektoriuose bei prezidento Lukašenkos kritikė ar beveik politinė oponentė. „Pietų arkos“ valstybės įgijo svarbą kaip galimos alternatyvos (nors ir dalinės) Rusijos energijos ir finansų ištekliams ir prekybos rinkoms.

Pirmą esminį žingsnį išardant šį mechanizmą inicijavo Kremlius, negalėjęs rizikuoti, kad Minskas nukryptų į Vakarų, kurių Rytų partnerystės planas žlugdė Rusijos geopolitinius planus Eurazijoje ateityje sukurti munitų sąjungą, bendrą ekonominę erdvę ir Eurazijos sąjungą. Laikas šiam žingsniui buvo parinktas vykstant prezidento rinkimų kampanijos Baltarusijoje galutiniam etapui.

Minskas ypač nerimavo dėl nenustatytų Rusijos energijos šaltinių tiekimo kainų 2011 m. ir apskritai dėl Maskvos politinio ir ekonominio kurso po dujų ir prekybos karų bei aštrių apsižodžiovimų per žiniasklaidą, kas gadino

⁵⁰ „Lukashenko: West is impossible to talk to.“ March 18, 2011, <http://news.belta.by/en/news/president/?id=618788>

⁵¹ „Lally Weymouth interviews Belarus President Alexander Lukashenko.“ March 4, 2011, http://www.washingtonpost.com/opinions/lally-weymouth-interviews-belarus-president-alexander-lukashenko/2011/03/03/AB9iCoN_story.html

jų santykius per ištisus 2010 metus. Faktiškai, jei Maskva būtų susilaikiusi nuo paramos tiekimo Lukašenkai gruodžio 9 d., likus dešimčiai dienų iki rinkimų dienos (gruodžio 19 d.), tai neabejotinai būtų sumažinę jo reitingą ir galėjo reikšti, kad Kremlius planuoja taikyti ekonomines sankcijas ir netgi nepripažinti rinkimų teisėtai.

Pažadėdama didžiulę ekonominę ir politinę paramą lemiamu pasirengimo prezidento rinkimams Baltarusijoje laikotarpiu, Maskva dar sykį „išbrovė“ į Baltarusijos politinę sistemą. Ji tuo metu ryžtingai paveikė Baltarusijos režimo vidaus ir užsienio politikos pasirinkimus priimant sprendimus. Trumpai tariant, tai buvo žingsnis, skirtas tam, kad - *keep Russia in, Belarus down and the West out*⁵²

Faktas, jog Baltarusijos politinė sistema nėra apsaugota nuo išbrovimų iš išorės, nepasako nieko nauja. Vienu iš tų įrodančių pavyzdžių buvo Maskvos „tarpininkavimas“ vykstant jos vidaus politinei krizei 2006 m., kuomet ji išgelbėjo Lukašenką nuo apkaltos ir užtikrino baltarusiškojo autoritarizmo išlikimą ateityje. Pats prezidentas keletą kartų pabrėžė, kad „Rusija neatsiriboja nuo Baltarusijos vidaus politinės situacijos vystymosi.“⁵³ Tuo metu Rusija ne kartą brovėsi į Baltarusijos politinę sistemą, siekdama paveikti ir pakeisti šalies lyderio prioritetus bei galutinius politinius rezultatus individo, valstybės ir sistemos lygmenyse.

Na, o toliau antrasis ir trečiasis žingsniai išardant geopolitinio balanso „mechanizmą“ jau buvo padarytas pačios Baltarusijos politinės sistemos viduje. Pagal polieuristinę teoriją, „užuoat pasirinkus iš alternatyvių užsienio politikos veiksmų, kurie tarnauja nacionaliniams interesams, priimantieji sprendimus renkasi iš užsienio politikos veiksmų, pasitarnaujančių jų pačių vidaus politinėms reikmėms, arba padeda jiems išlikti.“⁵⁴ Būtent taip galima apibūdinti sandėrius, kuriuos Baltarusijos prezidentas sudarė Maskvoje 2010 m. gruodžio 9–10 d.

Pagaliau trečiasis žingsnis buvo brutalus taikios prodemokratiųjų jėgų akcijos išvaikymas, kurių Baltarusijos valdžia įvykdė prezidento rinkimų dieną, ir po to vykusių masinės politinės represijos. Kaip žinoma, tai, matyt, jau ilgam atšaldė oficialiuosius Baltarusijos santykius su Vakarais.

Šie trys paminėti Maskvos ir Minsko žingsniai reiškė Baltarusijos režimo buvusios užsienio politikos žlugimą ir jos esminių pokyčių. Geopolitinio balanso mechanizmo suardymas reiškė ir tai, kad ateityje nebeliko jokios erdvės toliau reikšties jos geopolitiniais „persikūnijimams“.

2011 m. balandis

⁵² Tai garsios NATO esmės apibūdinimo *keep America in, Germany down and Russia out* parafrazė, reiškianti, kad tuo siekiama „laikyti Rusiją viduje, Baltarusiją kontroliuojamą, o Vakarus nuošalyje.“

⁵³ Žr., pvz., “[President Lukashenko’s] Meeting on Home and Foreign Policy Issues.” July 26, 2005.

<http://www.president.gov.by/en/press16355.html#doc>

⁵⁴ Neack, Laura. *The New Foreign Policy: Power Seeking in a Globalized Era*. 2nd ed. Lanham (MD): Rowman & Littlefield, 2008, p. 44.